

Роман
ІВАНУЧУК

*Моя
кунсткамера*

Харків
«ФОЛІО»
2022

ЧАСТИНА І

ДОЛЯ

І ТРАЧ

Ми з Любкою сиділи в почекальні коломийського залізничного вокзалу й ждали поїзда. Сиділи мовчки, гейбито з якихось незрозумілих причин ураз запала проміж нас смуга відчуження, схожа на вузьку тріщину в земній корі, яка силою глухих поштовхів невтримно розширювалася, утворюючи небезпечне провалля, й треба було чимшвидше його переступити, щоб не стало пізно; жінку звали інакше, але я кликав Любкою, бо ніжно любив її; ми верталися до Львова із запрутського села Трача та з Коломиї, де земляки відзначали мій ювілей; я намовив Любку поїхати зі мною, чей вона багато вже наслухалася моїх розповідей про найкраще в світі село і неповторне місто, а сама ніколи там не бувала; мене вітав і в місті, і в селі святковий люд — мені дарували квіти й короваї, школярі завченими текстами славили мій поважний вік і багатолітню працю, колеги обнімали й бажали довгих літ життя, в приміщеннях Народних домів самодіяльні хори виконували мої улюблені пісні, — і аж тепер у почекальні вокзалу сказала моя люба Любка пісним аж знудженим тоном, що подібні церемонії могли б так само відбутися не конче в твоєму рідному селі чи місті, а теж у Житомирі або Здолбуніві, й дорікнула мені за те, що з моєї вини, оскільки я надто захопився сам собою, вона не побачила ні романтичного Трача, ані славної Коломиї-непомії; й коли мене діткнуло відчуття, що її

мова небезпечно розширює між нами тріщину відчуження, я, рятуючи ситуацію, сказав ображено: та хіба лише сліпий не зміг би уздріти чарівних прикарпатських місць і Коломию-писанку; й відповіла мені на те Любка: таж ти сам їх не помітив, і тобі варто було б, не гаючись, цієї ж миті, повернутися назад, щоб без банальних вітань і короваїв, без шаблонних концертів побачити ще раз те, що призабув, ти і в тямці нині не маєш, що без того первісного Трача і первісної Коломиї не написав би не то десятка книг, а й жодного рядка; і як я могла уздріти ті твої краї, коли ти сам уже втратив здатність їх бачити — зашорений самовпевненістю й фаховим знанням свого ремесла, а у твоєму забутті напевно залишилося щось таке, що постійно треба відновлювати, підживлювати, немов квітник у посушливу годину...

І я, відчайнो втямивши, що Любка має рацію, тут же полишив її саму й рушив назад у свою ойкумену, щоб побачити її такою, якою вона колись вперше увійшла у мій світ.

* * *

Солтисова гора — то крайня межа, за якою закінчується той мій світ: там, за горою, заходить сонце. Від нашої хати, яка теж стоїть на пагорбі, проте трохи нижчому, іншого світу не видно, й, певне, тому він здається мені чужим; його називають Гуцулівкою, бо ту довгу западину між схилами — один заліснений, а протилежний вимережаний скупими нивками й заставлений схожими на бурдеї хатками — заселили колись гуцули-колоністи з Бані-Березова, через що трачани погордливо прозвали їх березунами: розмовляють вони трохи інакшою, ніж у трачан, мовою — мене завше смішило і навіть дратувало їхнє широке «є» і неймовірне пом'якшення приголосних; березуни не так, як ми, одягаються, не мають церкви, і найпобожніші насмілюються приходити на Богослужіння до трацького храму, де від них стороняться автохтони, утворюючи біля гуцулівських прихожан крейдяне коло, ніби то нехристи, злодії або прокажені; крізь той чужий світ протікає

• ————— •

бистрий потічок, що витрискує з-під землі у Кривобродах, якраз на останньому метрі нашого поля, відданого у віно моїй мамі микитинецьким дідом; на тому полі нічого, крім трави, не росте, тож ми з батьком після літнього Івана вибираємося туди на косовицю, а потім возом, в який запряжений наш Сивко, веземо крутими котелебинами зарубльоване сіно; віз треба підпирати з одного боку вилами, й одного разу я не витримав тягару, відскочив набік, і фіра разом із Сивком покотилася в балку, та диво дивне: за якусь мить стояли вони на її дні на ногах і колесах, ніби нічого й не трапилося, й ми, повйокуючи та пострілюючи батогом, примусили коня витягнути нагору навантаженого воза...

Той бистрий потічок люди називають Трацьким, хоч мав би він зватися Кривобрідським; поза межею між Трачем і Гуцулівкою, нижче церкви, що заховалася у видолині між столітніми смереками, потічок раптом набухає, підживлений, певне, підземними водами, й стає вузькою й досить глибокою річкою, в якій шугають не лише мересниці й верховодка, а й прудкі сріблястобокі пструги; над потоком водно корпіє на камені трухлявий, мов перестиглий гриб, Гаврилко Мироняк із жердкою, з якої звисає сирова нитка з наживленим гачком, той інструмент служить йому вудкою — старий ловить рибу, й кожного разу, коли я його минаю, йдучи за течією, запитую: «Вуйку, а є риба?», на що він, не підводячи голови, відказує: «А де би ся діла?», а коли я вертаюся горі потічком й знову запитую те саме, він упівголоса, щоб не сполохати пстругів, відповідає таким самим незворушним тоном: «А звідки би ся взела?»

Від Солтисової гори аж до Трацького потоку стрімко спадає вниз довжелезний хребет, і десь посередині між солтисовим обійстям і критою гонтом церковцею стоїть самотня хатка без огорожі й городу — ніби пуста: живе в ній Никола Сталашук, якого прозивають Дурним через те, що складає вірші про політичні події, ходить із старою мандоліною з трьома струнами і під супровід глухого бренькання

виконує їх монотонним речитативом; все село знає Nicoлині пісні — то «В Україні сумне свято — Коновальця кров проллято», то «Споловіло в полі жито, в Парижі Петлюру вбито»; пастухи виспівують ті пісні на вигонах і толоках, та все одно Nicoлу називають Дурним, бо він не такий, як інші. Сталащук щонеділі, одягнувши вишиванку, йде в село, заходить до ошатніших хат і запитує, чи можна щось зарецитувати; гасди слухають його чи не слухають, а таки дають йому якогось там гроша й випроваджують за поріг, й закінчує сільський бард свій обхід у нашому домі; мій батько терпеливо його вислуховує, бо ж не годиться вчителєві перебивати поета, який свій виступ завше закінчує патетичним читанням поеми Лєсі Українки «Роберт Брюс»; в учителя він гонорару не бере, зате просить випозичити йому якусь книжку, якої ніколи не повертає, й мені не раз доводиться ходити за позичкою до Nicoлиної хатки, що сиротливо сидить посередині хребта.

Коли йдеш униз уздовж течії Трацького потока аж до хімчинського узгір'я, то доконче зупинишся перед кладкою з хистким поруччям, нею можеш перейти на кривобрідський бік і зайти у величний храм букового лісу із сивими рівними стовбурами старих дерев; ліс той називається Матіївським, і чистий він, немов парк, — ніде й кущика ліщини, свиду чи глоду, не здиблєш тут ожинових або малинових заростей — сама бучина, а під ногами пружно потає листвяний настил і хрускотить торішній буковий жир, так голосно потріскує, що аж луна йде по лісу, й від того полохаючого звуку злітають з дерев дятли, перериваючи свій в'їдливий стукіт, й чорні дрозди та чубаті удуди покидають гнізда й, звиваючись поміж стовбурами, шугають до узлісся, де починаються Кривоброди, й коли обминеш недобудовану церковцю, яка чахне між розлогими липами, даючи притулок совам та пугачам, і зійдеш у глибокий яр, то вже опинишся на краю нашого поля, де вибулькує з-під землі Трацький потік.

Йі таки не знаю, чи це мені примарилося тепер, коли пишу ці рядки, чи так достеменно й було, коли я ніс батько-

---

ві полуденок на косовицю, — ця візія зринула в пам'яті, як найреальніша ява... Йду я хрустким Матіївським лісом і думаю про свого брата Євгена, якого ми по-домашньому кликали Нуськом: десь-то він ходить такими ж лісами з автоматом, а може, вже й загинув?.. В задумі я заблудився, зникла з-під ніг звірина стежка, яка мала вивести мене до церковці, і я втямив, що йду не в той бік; ява така реальна, що я — нинішній — впадаю в розпач, хочу кликнути на допомогу маму, якої вже немає, час зміщується в минуле, і я — при всьому теперішньому життєвому обтяженні — переминююся в хлопчика, який несе через Матіївський ліс полуденок батькові на косовицю. І стається диво — вчинене колись добро завжди в свою пору винагородиться: з глибокої бучинової темряви виходить той самий з автоматом на плечі партизан, якому я дав колись напитися молока з глечика, а він видудлив небезмай половину; партизан бере мене за руку, хоч знає, що я повернувся з дорослого часу, до якого йому не судилося дожити, що ми дочекалися незалежності, а він мусив за неї загинути, аби не загинув потім я; що став я письменником і пишу зараз книжку, в якій повинен згадати і його, — він виводить мене на узлісся й показує стежину, що обминає запустілу церковцю й досягає в потоках нашого поля; це така його відплата за моє добро, яке я йому колись вчинив, і я виборсуюся з марень в колишню реальність, згадуючи, як усе те було...

Десь далеко чутно постріли — це так звично: «червона рубашка» проводить щоденні облави на українських партизанів; я не звертаю уваги, йду, несучи в обох руках споряджений мамою обід для косарів, та раптом поруч захрускотів листвяний настил, з-поміж букових стовбурів вибігає загнаний, немов мисливцями олень, чоловік з автоматом напереваги, в нього обличчя залите брудним потом; втомлений, задиханий, спраглий партизан зупиняється переді мною і простягає руку — мовчки просить дати напитися молока, що так солодко пахне на весь ліс.

Він міг би й відібрати, чей озброєний, то най би відібрав, бо як я можу добровільно віддати молоко, яким мають пообідати мій батько і ще двоє косарів, але партизан не відбирає, рука в нього тремтить, піт градом котиться по обличчі, він питає:

«Пайдьошників не здибав?»

«Ні... Пий...»

Я зсуваю хустинку, якою зав'язаний глечик, подаю... Боже, як він довго п'є, молоко тече по його підборідді, я стримуюся, щоб не підставити долоню, таж він усе вип'є, що я принесу косарям, — а скажу, що розлив, най п'є, але залиши хоч трошки, залиши!.. Партизан віддає мені недопитий глечик і зникає в лісовій теміні; хоч би подякував, подумав я тоді, — а він мені каже у напівсні:

«Дякую за молочко».

«Як ти загинув?» — питаю.

«Підірвався гранатою в бункері», — і він все знає, що сталося на світі, ким я виріс, — тільки його ніколи вже не буде.

Мариться мені й далі той чудний напівсон: стежку воїн показав мені тепер, але я йду нею ще тоді. Так, як було: йду попри церковцю вниз до потічка, хлюпає молоко в банку — скільки його ще там залишилося?.. У другій руці в гладущику прикрита капустяним листом пахне гаряча картопля. Боже, як вона млосно пахне, як хочеться добути бодай одну картоплину й роздавити її, м'яку й кропом при-трушену, язиком до піднебіння, бо я тепер не нинішній сивий дід, а тодішній хлопчина, молодший брат Євгена, який, можливо, десь теж біжить лісом, тікаючи від облави, й ніхто йому пити не дав...

Від струмка, над яким гойдаються, ніби на ниточках до неба підвішані, синьокрилі русалки — так я називаю чотирикрилих комах, схожих на літачки, — видно вже наше поле. Три косарі сидять під кущем у холодку, поруч стоїть Сивко й махає головою, відганяючи надокучливих гедзів, з вітряного боку тягнеться до коня сизий димок з ватри, але це не допо-

магає — гедзі люто тнуть худобину; батько в розстебнутій білій сорочці вдивляється убік потічка — мене визирає, уздрів, усміхається, і я такий щасливий, що бачу батька, щасливий у напівсні, хоч знаю, що все це мені мариться, а насправді батька давно вже немає; я перескакую потічок, хочу кинутися батькові в обійми, але мої руки проходять крізь нього, мов крізь туман, бо ж його вже нема; батько бере з моїх рук вузлики, розв'язує, косарі всідаються до обіду, — й запитує, як тоді:

«Ти падав, сину, що молоко розлив?»

Я не можу брехати, розказую, як було, та батько не сварить, питає:

«Як він виглядав?»

Не пам'ятаю, як він виглядав, його обличчя було в поту, але батько вперто допитується, і я знаю чому: йому хочеться, щоб той загнаний, мов олень, вояк був схожий на його старшого сина.

«Може, то був Нусько?»

П'янка пахне чебрецем свіжий покіс, косарі беруться розкидати граблями валки скошеної трави, батько киває головою до мене, щоб і я брався до роботи, і де ж би то я міг не послухатися батька, але не слухаюсь, бо знаю, що все це мені мариться. Верзеться те, що було і чого вже немає, — ні косарів, ні батька, ні коня, і того партизана з автоматом немає теж, залишився тільки я зі своїм спогадом.

...Йду далі, минаючи кладку над потоком, за якою щойно ставав дорослим, нинішним, забрідаючи в дебрі Матіївського лісу, і знову стаю допитливим хлопчиком, котрий хоче все бачити й пізнати, але найдужче прагне відчутти — аж до дна душі — красу свого села, найцікавішого, найріднішого й найкрасивішого з усіх сіл, які встиг побачити за своє коротке життя.

Виходжу на Шпаєвську лису гору, що випнулася до неба круглою банею на межі між Трачем і Хімчином; той хімчинський світ зовсім мені не знайомий, чужіший навіть за Гуцулівку, й чомусь мені страшнувато заходити в нього, а із

Шпаєвської гори видно всю трацьку Босню, що зачаїлася в западині над потоком і є власне ядром мого села, якого нізвідки не побачиш, навіть із Солтисової гори, а за нею вдалині, під східним пругом неба біліє рядок хат, що йдуть собі шнурочком поталою в імлі Цариною, немов святково одягнуті молодиці з церковними фанами в день престольного празника.

У глибокій Босні — гейбито вихор налетів, несучи звідкись і безладно гублячи на пагорбах, у видолинах і пропастях хати, сади, пасіки, стайні, стодоли, шпихліри, й заслонилися вони від світу першем лісів, розтятих просіками й вузькими дорогами, немов тунелями, що, проникаючи крізь зелену темінь, вихоплюються на світло денне то на Пиконеві, то на Зрубі, на Багновиськах, Воловому, Вільшниках і аж на Сакатурі, яка притулилася до сусідніх Пилипів.

Їх, тих трацьких присілків, безліч, і всі вони є частинами єдиного сільського організму, й кожна з них автономна: має свою назву, свої звичаї, і якщо нині неділя, то я добре бачу із Шпаєвського горба, як до церкви, виторочуючись із тих тунелів, тягнеться барвистими шнурочками празнешний люд, і всі одягнуті по-різному: терновими хустками пов'язані молодиці з Царини, яскраво-цеглястими — з Багновиськ, у жовтих запасах й малинових фартухах пишаються дівчата зі Зрубів, а у вишневих опинках — з Волового, газди із Сакатури — в клепанях, з-під яких спадає на плечі рівно розчесане й блискуче від масла волосся, парубки з Вільшника — в чорних капелюхах з павами, а в усіх мова з різними інтонаціями: одні говорять ніби співають, другі торохтять, ще інші жвндять, та всі вони належать до одного села, а сіл у нашому безмежному краю мільйони, але то один народ. Як це дивно й цікаво!

Однак я нині осягаю поглядом лише свою найріднішу Босню, яку не зуміла побачити розчарована потаємним існуванням неіснуючого для неї села моя Любка, а воно майже все переді мною, немов у жмені, тісно стиснуте, наче на всьому світі

іншого місця для нього немає, й ті хати мусять тулитися одна до одної й відмежовуватися вузькими стежками, виповзати над урвище пропасної Мочули так близько, що диви — якась і звалитися може у млаки та калабані й утопитися в них, як та заклята церква на Пиконеві, про яку кажуть, що запалася вона під землю зі страху перед татарською ордою, що котилася колись в Карпати Покутським шляхом і на своїй дорозі знищувала все живе на землі... Хатки попрішпилювались до схилів, а деякі осіли у вибалках, немов утомлені лелеки, і там закрилися густими садками.

Та я знаю, хто в якій живе. Ось притулилася до схилу ошатна хата Леся Бабиного, поруч з нею невеличка, мов голуб'ятник, домівка Марії Дідової, Лесевої сестри, але чому він Бабин, а вона Дідова — того ніхто не знає; трохи вище, за грабовим живоплотом, живе Микола Невістчин: вони разом з Лесем згодом відсидять по десять років у воркутинському концтаборі (я нині, немов малий бог, знаю все, що є і що буде потім з мешканцями мого Трача), — отож вони обидва в сорок першому заведуть до школи комуніста Василя Маковійчука зі Зрубу, який наробив багато лиха за перших советів: через його доноси вивезли п'ять сімей в Сибір; заведуть його до школи, що он під червоною черепицею стоїть на видноті посеред толоки над Мочулою, й будуть жорстоко бити тяжкими кулачищами мало не до смерті, й тільки сільський учитель, мій батько, врятує його; за других советів Леся й Микола засудять, а Миколиха з розпуки кинеється в криницю, залишивши на світі немовля; Маковійчук стане охоронцем тюрми в Коломиї і невдячний, мов скажений пес, катуватиме учительового сина Євгена, мого старшого брата, якого червоні карателі спіймають зі зброєю в Семаківському лісі.

На краю Зрубу, там, де доріжка, вибігаючи з Босні, починає пробиратися лісовим тунелем до Волового, корпіє чорна, немов циганська кузня, жидівська хата Пінкаса Шпайхера: колись він тримав у Трачі корчму й був сільською п'явкою в геть пропитому селі, та коли отець Вергун з Дебеславець,

---

який раз на місяць приїжджав у Трач правити Службу Божу, привів до престоло майже всіх трацьких чоловіків, і вони на Євангелії заприсяглися ніколи не вживати алкоголю, — Пінкас збанкрутував і почав обробляти поле; їх усіх — Піня, Піниху, Менделя й Алту вивезуть німці до заболотівського гетто і там розстріляють; після ліквідації корчми й приходу до тотально неписьменного села учителя Івана Іваничука пияцтво й злочинство в селі припиняться, і я запам'ятав тільки трьох осіб, які через своє безпутство ім'я втратили, — Пियाка, Злодія й Того, що жінку б'є; від них село так ревно відреклося, що вони й до церкви вступу не мали, а якщо якийсь — безіменний — і зважився зайти до храму, то стояв окремо в куті під хорами.

А ще скраю Босні закрыта бузковими кущами самотить-ся хатка Олени — сільської повії, на подвір'ї якої суботніми вечорами дзвеніли цимбали й бубніст гатив квачем у песячу шкіру, набиваючи в боснійську видолину темряви, немов бриндзи в бочку, а в хатині чинився содом: парубки й навіть молоді газди стояли в черзі до щедрої курви, й мій батько якось закликав колишню свою ученицю Олену до себе й довго вичитував їй мораль, лякав Божою карою й страшними хворобами, а вона витирала крайчиком фартуха очі, покаюнно плакала й говорила до вчителя крізь сльози: «Йой, таж я знаю, що то не файно, що то гріх великий, але чи ж я винна, коли мене люди за люди мають?»

Із Шпаєвого досягаю зором глевтушний узвіз, що спинається круто вгору із боснійської западини, — тим узвозом, як я вірив, ходить плечима до микитинецького млина горбатий Штефан; але як це — плечима — ніяк я не міг собі уявити, тож одного досвітку зачався в нашому городі за живоплотом, бо почув, як тато говорив до мами, що хоче довантажити Штефана мішечком пшениці на паску; я сидів за живоплотом тихо, мов миша під мітлюю, й почув нарешті тяжке сопіння дихашливого Штефана, пильно вглядався крізь вранішню темряву, щоб хоч раз в житті побачити людину, яка ходить плечима,

---

й вельми розчарувався й засоромився зі своєї наївності: Штефан ішов ногами, несучи на плечах огузок зерна!..

А той узвіз виборсується нарешті із глевтушних котелебин і втомлено виповзає на рівне плато, де пишається знаменитий сад діда Федора із пасікою в сорок пнів — і в сусідстві з Федоровим обійстям, ближче до Солтисової гори, стоїть чепурна хата, обдильована жовтими дошками, під червоною черепицею, перед хатою — криниця в двадцять чотири рури, стайня, стодола, дбайливо заметене подвір'я: це моя рідна домівка...

Мій рідний дім, до якого ніякий палац дорівнятися не може і в якому я побачив світ (сестра Наталка і два старші брати, з яких один помер ще маленьким, народилися в хаті коваля Костя, в котрого мої молоді батьки якийсь час мешкали в комірному), — був добудований в рік мого народження, а тому мені весь час здається, що він призначений тільки для мене, і тому я так болісно його люблю і ніяк не можу змиритися з тим, що там тепер живуть чужі люди, й хоч сам продав його тим людям, все ж полиноюю згірклістю сповнюється моє серце, коли бачу, як з вікон моєї хати, крадькома відсуваючи фіранки, виглядають незнайомі мешканці. Раз на рік, йдучи на трацький цвинтар до батькової могили, я повертаю на своє подвір'я напитися з криниці води, яка зимою і літом однаково холодна, бо ж глибина її у двадцять чотири рури; та вода невимовно смачна не тільки тому, що рідна, — вона вимиває із глибинних гірських порід найцілющіші інгредієнти; я мав щойно якихось два роки, коли копачі вгризалися рискалями та джаганями, здавалося, до самого пекла, і я ще й нині бачу, як з-під землі виринає людина, що її витягли в бодні, прив'язаній до ланцюга; той чоловік промерзлий аж синій від підземного холоду, і мені, зляканому, дивно було, що в копача від радісної усмішки розтягнулися губи від вуха до вуха, й він вигукнув: «Є вода!»; потім над криницею навис гонтовий дашок, а замість корби майстри вмонтували велике колесо, і вся Босня ходила до вчителя по воду, й навіть у сорок

шостому посушливому році, коли в селі повисихали всі кри-
ниці й з далекої Царини приходили сюди селяни з відрами,
наша студня не вичерпувалася, і я донині дивуюся: якщо там,
у преісподні, витрискує таке могутнє джерело, то чому вода
не переливається через верхню цямрину?

Моя пам'ять дивно сягає до найранішого дитинства, і як
це могло статися так, що я чітко запам'ятав не тільки того від-
важного копача, що вигулькнув зі самого пекла на світ Божий,
а й багато інших епізодів. У моїй тямці чітко зафіксувалася
така картина: тато бере мене на руки, мені не більше двох
років, і йде зі мною до колишнього свого господаря коваля
Костя, а я звідкись уже знаю, що він коваль і підковує ко-
ней; і коли Кость, кремезний і вусатий, підійшов до нас й, по-
глядивши мене по голівці, сказав: «Пане навчителю, я тут же
підкую вашого файного хлопчика!» — я почав кричати й до-
нині пам'ятаю, який невимовний страх огорнув тоді мене —
може, бачив перед тим, як коваль забивав клевцем у кінське
копито гострі ухналі, — певне, бачив, бо відчув у своїх п'ятах
справжній біль; батько вмить повернувся з Костевого подвір'я
й підтюпцем подався додому з малим ревуном на руках.

Згадую тепер цю пригоду і який уже раз переконаюся, що
найчіпкіша людська пам'ять — то пам'ять дитинства, й напев-
не особливо властива вона письменникам, адже кожен автор
у незчисленних іпостасях переплавлює її у своїх творах,
наповнює нею образи сотень своїх героїв, деколи й повторю-
ється, тож не докоряйте мені, мої дорогі читачі, якщо в цій
сповіді моїй коханій Любці про рідний Трач і Коломию я теж
денеколи повторюся, бо як не зроблю цього, то образ моєї
ойкумени буде ущемлений, і вперта Любка знову скаже, що
вона того всього не бачила.

Мені ось зараз хочеться ще раз розповісти про свою дитя-
чу наївність, яка, зрештою, не полишає мене й сьогодні: чого
варта була, наприклад, спроба побачити живого Бога біля
нашого плоту на Свят-вечір! Я наслухався колядок, а одна
з них — «Пастирії клячуть, в плоті Бога бачуть» особливо

мене заінтригувала, — і питає мама, побачивши свого мізинчика, закоцюблого біля тину: чого, мовляв, ти мерзнеш тут, а я, довіряючись лише їй одній, шепочу до вуха: «Почекаймо трохи, може, в плоті з'явиться Бог»... Або чому я повірив своєму збитошному братові Нуськові, що він може з маминого капелюха зробити скафандр і занурити мене в ньому в Піньову калабаню, щоб я виловив для нього із в'язкого дна карстової лійки хоча б кілька тритонів? І вже опустив він мене на шнурку в тому «скафандрі» у воду, та надійшов на те наш батько, витягнув мене з калабані, в якій я вже стояв по пояс, ну а Нусько вмить опинився аж під Залуцьким лісом на Зрубі, панічно втікаючи від батькового гніву. Чи ж то не тоді викльовувався вже в мені письменник, який уявне вважає за дійсність — бо так і є: я до сьогодні обдурюю себе уявою і одночасно дурю читачів, примушуючи їх мою вигадку сприймати як істину...

Якщо вже я згадав про свою ойкумену, то хочу уточнити, що вона не обмежувалася лише Трачем: моя мала батьківщина — то досить великий ареал, який я з раннього дитинства й до зрілої юності перемірював пішки, бо ніяких транспортних засобів тоді ще не було. До Коломиї йшов через Пилипи, звідки родом мій батько й де жили моя бабуся, тета й вуйко і нині ще живуть двоюрідні брат і сестра; потім перебрідав Прут і, минаючи Корнич, Королівку й Воскресінці, допадав нарешті до величного міста з високими фабричними комінами, ратушею і крикливою льокайкою — таким собі стефенсонівським локомотивом, що поволі, немов черепаха, сунув через центр міста на залізничний двірець і тягнув за собою два вагони, завантажені ковалівським бурим вугіллям; я боявся тієї потвори, що викидала крізь високу аж до неба трубу кудлаті клуби чорного диму, шипіла сизою парою й, минаючи ратушу, розпачливо свистіла; чорний від сажі, в засмальцьованому комбінезоні машиніст вихиляв голову з кабіни й гукав до жінок, які верталися з базару, — сідайте, підвезу, а вони, сміючись, відповідали — красно дякуємо, хіба іншим разом,

• ————— •

бо нині дуже квапимосся; на вершечку ратуші квадратним майданчиком з поруччям крокував фаерман у срібній касці, а я думав, що то найголовніший коломийський поліцай вбрався аж так високо, щоб легше було йому уздріти злодіїв. Я його боявся, як і багато чого у незнайомій Коломиї: вперше батько привіз мене до міста фірою, котру залишав на подвір'ї у своїх знайомих, в яких квартирувала дуже стара й горбата пані Кисельова, і я, побачивши її, подумав, що то і є та сама баба-яга, котру на рогачці треба у руку цілувати; я вмить вибіг з подвір'я, почав утікати, й догнав мене тато аж під Воскресінцями... Ця пригода, до речі, не завадила пізніше нашому щирому приятельюванню з горбатою панею.

Дорога з Трача до Коломиї була східною межею моєї ойкумени, а західною — стежка через Гуцулівку й Кривоброди до Микитинець, де проживала ще одна бабуса, по мамі; повдовівши, вона вийшла вдруге заміж за набагато молодшого від неї чоловіка, якого ми кликали вуйком Николю; мав він пасіку, й до нього радо ходилося на мед — крізь моторошний камеральний ліс, а далі горі Пістинькою майже аж до Косова. А південна межа ойкумени — то Хімчин, куди ніколи не ступала моя нога: був це для мене чужий і чомусь непривітний світ.

Та я ось необачно почав продовжувати свою розповідь з віддалі нинішнього дня, а треба знову повернутися в дитинство, щоб показати Любці мій Трач таким, яким він був тоді — первісним. Тож я вмить переминююся в шестирічного хлопчика, збігаю зі Шпаєвської гори, переходжу переярками через Босню і вбігаю на своє рідне обійстя, яке є для мене найменшою, проте найріднішою батьківщиною.

Однак на рідне подвір'я потрапити не так просто. Спочатку мусиш збігти зі Шпаєвської гори на Панську вулицю, яку так парадно назвали, мабуть, за те, що, йдучи нею, неминуче повище котиків застрягнеш у вимішаному з овечим послідом болоті, й, залишивши позаду сховану за височезними смереками церкву, маєш обминути ставок із прозорою водою, в якій полюбляла купатися голою, як мати родила, повійниця

Олена: вона підтримувала долонями повні й білі, мов крамничні булки, груди й безсоромно пишалася ними перед усім боснійським світом, виблискувала тугими стегнами, розчакнутими скрадливою розплужкою, що прикрилася густим кущиком чорних кучерів; мокра коса, ніби гадюка, проповзала глибокою борозенкою між цицями й досягала аж до колін; Олена нітрохи не бентежилася, коли хлопчиська збігалися до ставка дивитися на грішне чудо, серед хлоп'ячого гурту я теж бував і, знеможений солодкою млостю в чреслах, не міг відвести погляду від звабливої дівиці, яка, сміючись, заманювала нас до себе своїм сліпучим тілом, і я тоді перестав дивуватися, чому її люди за люди мають; від ставка треба продиратися крізь вільхові кущі вияром до глевтушного узвозу, яким удосвіта виходить на плато горбатий Штефан, йдучи «плечима» до млина; в підніжжі узвозу скупчились чотири хатки родини Горбачів — їх так прозвали через каліцтво Штефана; у тих хатках завше виростали найкращі в селі дівчата, а Микола Горбатишин був у тому роді за патріарха, хоч виглядав по-парубоцьки молодо: коли він одружувався, взявши за жону шалено вродливу Варвару з Пиконева, дружби гатили з рушниць, весільні співи вихоплювалися, немов полум'я, із горбачівської долини, а ми з мамою дивилися з-за паркана на ту весільну веремію: молодий вів за руку свою красуню вгору узвозом, виводив її аж на Солтисову гору, щоб побачила Варвару вся Босня, і я тоді сказав до мами: «Я теж хочу женитися!»; той Микола був найосвіченішим селянином у Трачі, він прочитав усі книжки із бібліотеки мого батька, а теж ходив аж у Дебеславці до отця Вергуна випозичати книги, і коли я, вже студентом, почув від нього премудру сентенцію: «А скажи, Романе, яка письменниця світу може дорівнятися нашій Лесі Українці?», то й зовсім не здивувався; — ну, а коли виберешся нарешті з тих боснійських пропастей на плато, де зеленіє сад Федора і дзункотять невтомні бджоли, то вже безперешкодно зможеш увійти крізь двополу браму на обгороджене парканом подвір'я, і це є найрідніша моя місцина.

ЗМІСТ

Частина I

Доля	5
I. Трач	5
II. Коломия	68
III. Львів	119

Частина II

Досвід	155
I. Освітній ценз письменника	158
II. Збирання матеріалу	162
III. Прототипи	201
IV. Мої художні засоби	212
V. Мимовільні збіги тем у письменників	218
VI. Мої етичні, естетичні та ідейні засади	223
VII. Кілька слів про моє творче становлення	233
VIII. Літературні помічники і контролери	239
IX. Теорія «меча і мислі»	246
X. Ще трохи про себе самого	249
Примітки. <i>Василь Габор</i>	252